

IV. ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕКТРОСПЕКТИВІ

Ігор Вдовичин

ДЕРЖАВА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ СВОБОДИ ОСОБИ (КОНЦЕПТУАЛЬНІ РІШЕННЯ ПРАВОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ)

Проаналізовано концептуальні підходи правої української політичної думки до держави як інструменту реалізації свободи особи. Визначено роль взаємозв'язку духовно-культурної традиції, інституційних та процесуальних інструментів для гарантування свободи людини. Розкрито значення діяльній складовій людського буття для забезпечення надійного функціонування суспільства в минулому та сьогодні.

Ключові слова: Д. Донцов, В. Липинський, держава, свобода, особа.

Igor Vdovychyn. The state as an instrument of the individual's freedom realization. (conceptual solutions of the legal Ukrainian political thought in interwar period). This article presents an analysis of conceptual approaches in the rightist Ukrainian political thought towards the state as an instrument to achieve the realization of individual freedom. It defines the role that the interconnection of spiritual-cultural tradition, institutional and procedural instruments plays in guaranteeing human liberty. It also examines the meaning of action as a component of human existence in terms of ensuring reliable functioning of society in the past and the present.

Key words: D.Dontsov, V.Lypynskyi, state, liberty, individual.

Потреба раціоналізації конфлікту між гарантуванням безпеки (базовою потребою людини) і гарантуванням особі широкого спектра прав і свобод, без яких сучасне суспільство не зможе забезпечити якісне економічне, технологічне і соціокультурне буття, набуває особливої гостроти і актуальності в умовах нестабільного сьогодення. У той же час очевидно, що така проблема є невід'ємною складовою існування людської цивілізації і українська політична думка не оминала її своєю увагою. Запропоновані нею відповіді ґрунтовно розкриті у працях українських дослідників К. Галушко, М. Кармазіної, Б. Кухти, Ю. Левенця, І. Лисяка-Рудницького, В. Потульницького, Ю. Римаренка, О. Юристовського та багатьох інших. Широким спектром ідей щодо визначеної проблеми виокремлюється правий напрям української політичної думки міжвоєнного періоду, чії світоглядні засади викликають найбільш гостру полеміку і потребують аргументованого аналізу.

Життєво необхідною умовою не тільки для самоздійснення свободи особи, а й для простого тривання людського життя є держава. Чільний представник українського консерватизму В. Липинський щодо ваги держави зазначив: «Навіть анархісти, які засадничо поборюють державу, для своєї остаточної перемоги мусіли-б здобути політичну владу, мусіли-б зорганізувати свою державу хоч-би на те, щоб недопустити до возстановлення тієї держави, яку вони перед тим повалили» [11, с. 380]. Піднесення до рівня держави – це не тільки певний інструментарій, це також свідчення зростання внутрішнього світу спільноти, її готовності до сприйняття позаособових ідеалів, вихід за межі чуттєво-дотикової реальності, буденності, обмеженого особистого досвіду. На вазі і ролі відмови від трайбальських уподобань і піднесенні до усвідомлення держави як цінності наголошував ще один представник правої української політичної думки Д. Донцов: «Традицію не племені, не провінції, не суспільної верстви, не класу, не політичного підсусідка, що концептує свої права за сочевицю чужій державній ідеї, але традицію політичної нації, якою мусимо стати, коли не хочемо наново пірнути

в історичну Лету. Свідомі цього ідеалу, навіть повалені на землю, навіть під чоботом щасливого переможця – встанемо. Зрікаючись його – ніколи» [7, с. 239].

Д. Донцов підтримує ідею самостійної держави, здатної забезпечити свободі людини правовий захист, та наголос робить на персональній активній участі у політичному житті. Відповідно до роздумів Д. Міля, який виразно і водночас «неполіткоректно» зауважує, припустімо, що певний народ волів би мати вільне врядування, але внаслідок лінощів, легковажності, несміливості чи браку громадянського духу він ніяк не спромагається це врядування зберегти: цей народ не битиметься за свій політичний устрій тоді, коли той зазнає прямого нападу; його можна ввести в оману за допомогою хитроців, метою яких є скасування тієї або тієї форми врядування; внаслідок мінливого розчарування, тимчасової паніки чи палкого вшанування якогось індивіда. Тому мислитель робить висновок: «Йому може забракнути бажання чи спроможності виконувати обов'язки, що їх від нього вимагає певна форма врядування» [14, с. 135].

Сучасна західна політична думка теж усвідомлює небезпеки буквального застосування доктрини нічим не обмеженої свободи: «А що, коли те «я», котре «зреалізувало себе» за умов ліберального капіталізму, є «я», котре зневажає ліберальний капіталізм і використовує свою свободу для повалення та ліквідації вільного суспільства?» [8, с. 223]. Та домінують ідеї зняття практично усіх духовно-культурних табу, які, власне, і забезпечили сучасні інституційні і правові гарантії свободи людини. Наполегливі зусилля у цьому напрямі спрямують соціальну еволюцію у зворотному напрямі, у часи, коли не було культури, моралі, совісті, права, лише сила, необмежена навіть родинними чи племінними табу. Це ще раз засвідчує потребу в ефективних інституційних і моральних інструментах, спроможних утримувати функціонування складного механізму сучасної цивілізації і водночас гарантувати особі свободу. Ніколи не слід покладатися виключно на зовнішні зразки, якщо за ними не стоять безперервні зусилля конкретних громадян,

для яких свобода є цінністю, а не декларативною нормою писаного закону. Відповідно, неможливо створити найкращу форму правління взагалі, можлива тільки більш-менш оптимальна форма для відповідних історичних і духовно-культурних реалій.

Д. Донцов перш за все застерігає від захоплення доктринами, які, незважаючи на свою декларативну прихильність до свободи, у випадку втілення створюють загрози для тих мінімальних стандартів свободи, що вже досягнуті. Він слушно зауважував: «Цей анархізм (ідеї Драгоманова та його послідовників. – І. В.) був логічним наслідком цілої ідеології нашого провансальства. На нім мусіла скінчитися ця ідеологія, бо «повна» свобода одиниці й груп тяжко мириться з державним примусом, як і з щастям тієї «мирної країни», яка передусім не хоче, аби її виривали з її мертвого сну» [6, с. 280]. На думку Д. Донцова, М. Драгоманов проповідував махновську ідеологію «розбавляти всяку державну силу». Д. Донцов запитує, як, на думку Драгоманова, має виглядати ця «вільна» спілка? І дає відповідь: висловлюючись тим «елегантним народницьким» стилем, який впровадив до нашої публіцистики Драгоманов, – ця спілка повинна бути «без попів і без панів» (певно, і з правом сецесії), «без начальства», бо «безначальство – ідеал маси», а маса, особливо темна – бог соціалістів і радикалів [6, с. 280]. На нерозуміння М. Драгомановим конструктивного сенсу держави звертав увагу також І. Франко, який, критикуючи глобалістичні вподобання М. Драгоманова, застерігав: «Одним словом, глибока і сильна віра в західноєвропейські ідеали соціальної рівності і політичної волі заслонювали перед його очима ідеал національної самостійності, ідеал, що не тільки вміщує в собі обидва попередні, але один тільки може дати їм поле до повного розвою» [18, с. 76].

Д. Донцов зауважує, що для культурних націй Європи й Америки державний примус конечний в інтересі кожної групи й одиниці, що належить до державного зв'язку. Для вихованих у гуляйпільських степах махновців (габілітованих так само, як негабілітованих) це

зовсім інакше. Народолюбний махновець не бачить в атрибутах держави нічого, як тільки «власні марки і гроші, власний двір, армію, власні в'язниці і власних жандармів»; для нього все це «такі приємності», за які він охоче подякує, аби лиш йому забезпечили «добру поживу» [6, с. 281]. Такий перебіг думок Д. Донцова дозволяє поставити під сумнів твердження про його прихильність до тиранії. В іншому випадку, такі ж звинувачення можна застосувати до кожного відповідального мислителя, у тому числі і до Ф. Гаєка, який безкомпромісно заявив: «Запобігти примусові може тільки загроза примусу» [3, с. 145]. На важливості держави з усією структурою її інституцій, відносин, культури і права для забезпечення самореалізації свободи особи також наголошує сучасний український дослідник В. Денисенко: «Таким чином політична система в цілому виступає більш активною формоутворюючою силою, ніж безпосередньо сам індивід, і цим самим перша репрезентує себе як засіб та умову становлення людини, спосіб її самоствердження» [5, с. 26–27].

Для політичних ідей В. Липинського характерне протистояння недалекоглядному духові часу, коли було втрачено відчуття політичної реальності, запанували позитивістські утопічні концепти. З усвідомленим обов'язком перед окремим індивідом і нацією, їх сьогоденням і майбутнім В. Липинський писав: «Без сили меча, без сили фізичного примусу, яка од початку і до кінця світа була, єсть і буде прерогативою, монополем, ознакою і суттю держави, ніяка сила громадська не може ані забезпечити себе, ані зреалізувати своїх остаточних бажань. Тому всяка сила громадська, залежна од більшої здатності до організації продукції чи ідеології, має все нахил до захоплення в більшій або меншій мірі державної влади, бо тільки держава силою меча здатна зреалізувати або забезпечити ті чи інші громадські тенденції» [11, с. 380].

В. Липинський, наголошуючи на небезпеці незбалансованих радикальних перетворень, висловлював спільну для усіх далекоглядних мислителів тривогу. Російський мислитель Б. Чичерін писав: «Історія показує, що народи,

які разом з громадянськими перетвореннями бралися також за зміни політичного ладу, витворювали тільки загальний хаос. Розперезані пристрасті піднімалися на просторі, і державний порядок піддавався повному руйнуванню. Такою була доля Франції в часи Революції» [19, с. 45]. На жаль, українська історія демонструє надто багато прикладів таких самовбивчих чвар, тому роздуми В. Липинського зберігають актуальність. Реалізація особою свободи не означає право громадянам на нічим не обмежене свавілля – це означає набуття ними більшого простору для суспільного і приватного життя, в якому індивід найбільш наочно може втілити свою здатність долати хаос через виконану обіцянку і відповідальність, не потребуючи патерналістської держави. Такий підхід спонукає особу поводитися як громадянин, а не тільки як споживач. Ф.Гаєк наголосив: «Саме через те, що свобода означає відмову від прямого керування зусиллями індивідів, вільне суспільство здатне використати набагато більше знань, аніж міг би досягнути розум наймудрішого правителя» [3, с. 38].

Провідні діячі організованого націоналізму, які визначали його світоглядні уподобання, не покладалися на містику і водночас не виявляли вузькодоктринної прихильності до декларування планів конкретних державних устроїв. В. Мартинець застерігав, що український націоналізм не знає проблеми форми влади і державного устрою майбутньої української держави в площині, накресленій іншими українськими політичними партіями: «Бо форма ця буде залежна від соціально-політичного укладу сил української нації в конкретний момент. [...] Тому не варто планувати невідому майбутність, розбивати за неї сьогодні голови, бо тоді можна не побачити її ніколи» [12, с. 15]. Проте це не означає пасивного очікування цього майбутнього чи відмову від класичних ідей поділу влади, формування інститутів вільного суспільства. Ю. Вассиян, ще один відомий діяч організованого націоналізму, розглядає самореалізацію свободи не як втілення забаганок одиниці, а як можливість особи себе здійснити. Таке здійснення набуває реальності виключно в межах певного державно-правового поля, якщо йдеться про людину, яка

вже вийшла з природного стану. Таким чином, не може бути мови про жодне обмеження свободи, а тільки про її реальне наповнення. Водночас потребує відповіді питання, чому такої самореалізації не можна було досягти в межах існуючих на той час державних форм? Мабуть, тому ж, чому ніколи не припиняються дискусії про оптимальні форми правління, кращі моделі соціально-політичного розвитку, культурно-ментального сприйняття духовних і матеріальних цінностей. Виходячи з таких аргументів, Ю. Вассиян вважає, що «національна єдність є основою для вільнішого заспокоювання, при малій витраті енергії, життєвих потреб поодиноких частин нації, а то через випрацьований віками природного співжиття спільний, психічний, культурний і соціальний підклад життя» [1, с. 118]. Відповідно, як наголошує мислитель, найперше завдання, що висуває український націоналізм – створення української держави. Державність для нації є найпершою передумовою можливості її зростання в усякому відношенні. Тому для політично поневоленої нації власна держава – це перший, прямий і абсолютний наказ, що його треба здійснити чимшвидше, безпосередньо та з внеском усіх сил. «У бік державного чину український націоналізм спрямує всі свої організовані сили та всю моральну енергію патосу української національної революції» [1, с. 135].

Той радикалізм, що виявляв український організований націоналізм у протистоянні з конкретними державними утвореннями, зумовлювався запереченням цими державними утвореннями суб'єктності особи, її спроможності до свободи, несанкціонованою владою самотійності, невизнанням здатності людини до самореалізації без жорсткого зовнішнього контролю.

Першою з принципових вимог, на яких базується доктрина націократії, запропонованої М. Сціборським, є наявність суверенної держави як основної передумови консолідації нації, покликаної забезпечити її всебічний розвиток й активну роль у світовому оточенні.

Наступною вимогою (стрижнем доктрини) націократії є ідея, що саме нація має бути творчим чинником історії та повноправним господарем власної долі. Такий режим

відкидає керівну роль політичних партій з їхніми «вузькими інтересами». «Отже, націократія негує партійно-парляментську організацію демократії. Як у період національної диктатури, так і в умовах постійного державного ладу – партії не існуватимуть» [16, с. 114]. Власне, це чи не єдине принципове положення концепції М. Сціборського, що заслуговує на критику. Незважаючи на не цілком привабливий образ українських партій, без такого інституту забезпечити свободу особи ще складніше. Хоча принцип плюралізму, політичної боротьби не відкидається М. Сціборським. Він реалізується через синдикати, на загальнодержавному рівні, і через вибори місцевих органів влади на мажоритарній основі.

Соціально-економічною основою націократії визнається приватна власність (як у виробництві, так і в торгівлі), зі збереженням різних форм власності – державної, кооперативної та індивідуальної, «вона не заперечує приватну власність, економічну свободу й прагнення господарського зиску. Власність, приватна ініціатива і право на зиск – це проблеми не лише економічні, але й психологічні. Вони є основними, рушійними силами господарського розвитку. Де ці сили паралізовані – там вбивається само життя, а на їх місце приходять бюрократична мертвечина й лицеміре «ханжество», що ховає під брехливою маскою штучно погамовану людську натуру (приклад комунізму)!» [16, с. 94].

Як бачимо, перед нами чітко окреслена модель ринкової економіки, ґрунтованої на свободі індивіда і конкуренції. М. Сціборський розумів усю принципову важливість збереження різноманітності усіх складових життя людини, в протилежному разі їй загрожує не тільки матеріальна бідність, а й втрата свободи, яка є одночасно і сенсом буття людини, і невід'ємним атрибутом, без якого наповнення людського буття чи то матеріальними, чи то духовними багатствами ускладнене й обмежене. Неможливо зберегти свободу в максимально рівному суспільстві, свобода є нерівність. Нерівність зумовлюється вже самою можливістю обирати свій життєвий шлях, спираючись на

власні уявлення про пріоритети, цінності, бо свобода – притаманна людині специфічна здатність діяти відповідно до своїх цілей та інтересів, які виражають переважно не наявну (вже здійснену), а майбутню, головним чином можливу реальність. М. Сціборський наголошує: «На самій матеріальній базі нівелююча рівність ніколи не обмежується; вона закономірно тягне за собою нищення й таких суспільних і духовних первнів, що стимулюють якісний розвиток – зводячи життя до панування кількісного, не продукуючого, а тільки споживаючого примітиву» [17, с. 16–17].

Щодо державного устрою, то в Україні планувалося утвердження республіканської форми правління за принципом поділу влади, із сильною законодавчою і виконавчою владою, незалежною судовою владою.

«Найвищому Судові (обирається Національними Зборами. – *І. В.*) належатиме контролю непорушності виданих законодавчими й виконавчими органами ухвал і касаційний перегляд усіх інших судових справ. Відповідно зорганізовані краєві, повітові і міські Суди забезпечуватимуть правозаконність в Державі» [16, с. 117].

Законодавчі функції покладалися на виборний орган – Державну Раду. Голова Держави, користуючись правом законодавчої ініціативи, є одночасно Головою Державного Уряду (Прем'єр-міністр) й уособлює виконавчу владу в країні. Передбачалося надання широких повноважень самоврядним територіям. «Українська Держава за адміністративним розподілом, що узгляднятиме природні, історичні, політичні, економічні і стратегічні властивості окремих районів нашої обширної території, поділятиметься на краї, повіти й громади (міські, містечкові, сільські), що матимуть свої органи самоуправи та у межах встановлених законами компетенцій кермуватимуть місцевими публічними справами. [...] Вибори до органів самоуправи відбуватимуться на засадах прямого, загального, рівного й таємного голосування» [16, с. 115]. На вагомості ролі місцевого самоврядування наголошував і представник консервативної течії української політичної думки В. Кучабський:

«Признання з боку державної влади населенню держави якогось самоврядування є завжди з боку тієї влади взаємо визнаним не лише того, що в даному крузі суспільної діяльності кожна автономна громада може бути начеб-то суверенною, себто що вона може до деякої міри порядкувати своїм життям так, як це їй самій, а не державній владі подобається, але таки і поважним признанням того, що принципіально існує можливість конфлікту поміж державними і громадськими інтересами і що на випадок такого конфлікту не завше мусять перемогти погляди й пляни державного центру, лиш, навпаки, – часом можуть перемогти теж і суперечні тим поглядам і плянам бажання громадянства» [9, с 42]. Таким чином, для української політичної думки правого спрямування незаперечними були як право громадян на самостійну роль у системі владних повноважень, так і розуміння не тотожності інтересів громадян і державної влади. Держава у жодному разі не розглядалась як абсолют.

Популярними є звинувачення правої української політичної думки у спробах руйнування вже існуючих форм державного співжиття на користь майбутньої, ще не відомо якої держави. На подібні закиди відповідь дав Д. Міль: «Один і той самий спосіб життя може викликати в однієї особи здорове збудження, підтримувати всі її здатності до дії та насолоди в найкращій формі, а для іншої те саме може бути нестерпним тягарем, через який все її внутрішнє життя буде затримане або зруйноване» [14, с. 79]. Формування нової, незалежної держави якраз мало на меті вирішити завдання гарантування свободи особи в конкретно-історичних умовах, коли переважна більшість українців проживала в межах держави, яка ані на теоретичному рівні, ані в практичній площині не визнавала природних прав людини загалом і за українською спільнотою зокрема. Та все ж поступово зважене розуміння світоглядних засад організованого українського націоналізму набуває визнання: «У перехідний період передбачалося розбудувати «упорядковану» правову державу з авторитарно-парламентським устроєм.

На чолі її мав стояти обраний парламентом глава держави, який призначає виконавчу владу, відповідальну перед ним та найвищим представницьким органом. В основу адміністративного устрою було покладено регіональне самоврядування» [2, с. 212]. Таким чином, український організований національний рух висловлював підхід відповідальної політичної сили, свідомої складностей державного життя і тих проблем, що повинна розв'язувати державна влада.

Для покоління 1920–1930-х років ідея державної самостійності на тлі програних Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. була центральною, та не меншої уваги надавали питанням внутрішнього сенсу цієї держави, власне, становища людини в державі, її ціннісних, моральних пріоритетів, цілком слушно розуміючи фундаментальне значення морально-етичних засад у процесі самореалізації потенційної свободи особи. Водночас наголошувалося на надзвичайній неефективності цих зусиль без певних політичних і соціальних інститутів, що теж не суперечить ліберальній ідеології. Слід розуміти, що класичний лібералізм є доктриною про роль держави у забезпеченні свободи особи, а не доктриною заперечення держави чи інших інститутів, якщо вони в принципі не відкидають право людини на свободу шляхом реалізації на практиці нівелювання індивідуальності, нерідко формально прикритого писаною нормою закону. Такий підхід є прикладом найбільш небезпечної тиранії, він практично позбавляє особу можливостей захистити себе від свавілля, бо знищується саме поняття права і спроможність реалізовувати свободу у легітимних межах.

Реалізуючи власну вільну поведінку, маючи змогу приймати «управлінські» рішення, нехай і в обмежених масштабах, і усвідомлюючи пов'язані з цим небезпеки, людина достатньо відповідально підходить також до рішень політичного характеру. Ослаблення зв'язку власності і господарювання є одним із чинників, що спонукають до пошуку «простих» рішень нововиниклих проблем. Ще легше такі ідеї сприймаються там, де панування тоталітаризму

залишило значний слід у свідомості і підсвідомості. Ці думки дають підставу поважніше сприйняти слова В. Липинського: «Правителі, що не мають в собі самих матеріальної сили, щоб правити; правителі, що правлять з чужої ласки; правителі, що своїм облесливим підхлібством деморалізують тих, ким вони правлять – це моральна хвороба, а не здоров'я націй, це перша ознака упадку і виродження, а не відродження, розвитку і зросту сили націй» [11, с. 149].

Спільнота, переважна більшість якої не володіє вагомим особистим ресурсом, здатним забезпечити їй хоча б елементарне виживання без зовнішньої допомоги, неминуче є об'єктом зовнішнього маніпулювання, і говорити в такому разі про самореалізацію свободи особи слід доволі обережно, навіть в умовах демократичної, правової держави. На необхідності опертя у процесі державного будівництва на соціальні групи, що володіють матеріальним і виробничим потенціалом, безперервно нагадували В. Липинський та його прихильники.

На думку В. Липинського, закон існує як дієва практика тільки за гармонійних взаємовідношень між державою і громадянами. В. Липинський постійно наголошував на правовому характері пропонованої ним моделі державного устрою та важливості самостійних дій громадян, які обмежують свавілля влади, висуваючи для цього умови, які поєднують у собі і державну владу, оперту на праві, і громадянське суспільство:

1) повинна існувати серед тих, хто творить для громадянства ідеологію, тобто серед його інтелігенції, настільки сильна організація (вона в історії набуває різних – кращих або гірших – форм: церква, університет, наукова корпорація, преса і т. ін.), щоб репрезентована нею ідеологія мала дійсний, а не фіктивний моральний авторитет серед громадянства;

2) повинні існувати серед даного громадянства такі сильні організації організаторів продукції (організації класові), що здатні виконувати свої завдання без допомоги держави (без «інгушів», «казьонних пособій», «карательних експедицій» і т. ін.);

3) повинна існувати на даній території сильна влада, світська, влада державного меча, і ця державна влада мусить визнати авторитет існуючої серед громадянства влади духовної, влади ідеології, мусить своє право більшої матеріальної сили оцим моральним правом слабших обмежити та в своїх ділах державних оцим одним і тим же і для сильніших, і для слабших законом керуватись;

4) державна влада повинна визнати продуктивну здатність організаторів продукції серед даного громадянства і дати їм для виконання їхніх продуктивних завдань необхідну політичну свободу, межі якої конкретно визначає чинний закон [11, с. 386].

В. Кучабський, український мислитель консервативного напрямку, теж наголошував на ролі держави як невід'ємної умови забезпечення свободи особи. Різницю між більшовицьким і націоналістичним розумінням держави він вбачав у тому, що більшовизм розумів її роль як знаряддя панівного класу для поневолення інших класів. Для націоналізму держава не є механізмом, а лише тілом, без якого нація неспроможна створити щось справді велике і неповторне. Націоналізм, національне державництво оцінює націю якісно по-іншому, ніж більшовизм. Своєрідну мову і своєрідний побут окремих народів вважає цінністю, яку потрібно зберігати. Однак зовсім не тому, що ця мова і цей побут не схожі на мову й побут інших народів, а тому, що в національно-етнографічних особливостях націоналізм вбачає віддзеркалення своєрідного, не схожого на інший, індивідуального духу нації [4, с. 230].

Підкреслюючи принципову важливість держави для повноцінного існування суспільства, В. Кучабський переконаний, що здорова, органічна держава утворюється лише там, де серед населення відбулися глибокі внутрішні державотворчі процеси і суспільство очолила політично визначена провідна верства, озброєна державотворчою суверенною ідеєю. Ця верства має бути позбавлена інстинктів фізичного самозбереження та егоїстичного матеріального інтересу, бути готовою до самопожертви заради високих

завдань і цілей [15, с. 166]. В. Кучабський головне завдання у процесі здобуття державності вбачав у формуванні самодіяльної особистості, свідомої особистих і громадянських чеснот, переконаної у необхідності відстоювати своє право на самореалізацію: «Тим часом зло або добро, успіх або нещастя лежить не в «ідеології», тільки в людях» [10, с. 62].

Очевидно, що немає однозначної відповіді на питання, якою мірою співвідносяться сили людського духу і створених людиною політичних і правових інститутів. На перший погляд надто тендітною і беззахисною є особа, порівняно з державною машиною, та скільки разів історія засвідчувала беспорядність інституційних механізмів, коли зникає воля людини до їх «урохоження». Неможливе існування цивілізованої людини поза межами держави – і неможливе довготривале існування держави за відсутності громадян, які хоча б частково поділяють декларовані владою цінності. Таким чином, у певну життєздатну цілісність особу і державу поєднують цінності, характер яких визначає і міру свобод особи, і сенс існування державного утворення. Американський вчений А. Маслоу зауважив, що ідея особистого вдосконалення окремих людей, одного за іншим, не є ефективним вирішенням проблеми удосконалення суспільства. Навіть найдосконаліші індивіди, опинившись у несприятливих соціальних чи інституційних обставинах, будуть поводитися не найкращим чином. Можливо організувати соціальні інститути, які б неминуче гарантували, що люди вчепляться один одному в горло, однак можливо створити соціальні інститути, які би стимулювали синергію між людьми. Іншими словами, можливо створити соціальні умови, в яких благо однієї людини вело би до блага, а не до шкоди для інших [13, с. 206–207].

Власне, у тому і полягав сенс обстоювання правим напрямом української політичної думки ідеї творення незалежної української держави – створити сприятливіші соціальні умови, які б не просто поєднували соціальну

енергію індивідів, а надавали їй характеру творчого акту як щодо особи, так і суспільства загалом, забезпечуючи конструктивне перетворення. Національне державотворення оцінює державу як потребу зберігати духовно-культурне розмаїття світу і людини як індивідуальності у протистоянні з утопічно-тоталітарними моделями, які прикриваються «прогресивною» риторикою. Поза межами держави неможливе повноцінне функціонування суспільства і вільної людини-громадянина. І тією самою мірою змістовно наповнена держава утворюється лише там, де глибокі зміни відбулися у свідомості громадян і вони спроможні долати свої егоїстичні нахили на користь віддаленої особисто для них суспільно необхідної мети.

Такою метою, сприйнятою не як юридична норма, а факт суспільного життя, є свобода особи. Свобода опановує суспільну свідомість як цінність тим виразніше, чим менше є глибинних суперечностей у його межах, що вимагають для підтримки життєздатності використовувати примус.

Для української політичної думки правого напрямку свобода особи мислилася у нерозривній єдності певних державно-політичних інститутів і духовно-культурних цінностей, моральних вимог. Творення України як незалежної держави мало на меті оптимізувати політичні умови, покликані забезпечувати реалізацію свободи особи.

1. Вассиян Ю. Твори. Т.1: Суспільно-філософічні нариси / Юліан Вассиян. – Торонто: Євшан-Зілля, 1972. – 287 с.

2. Васюта І. К. Політична історія Західної України (1918–1939) / Іван Кирилович Васюта. – Львів: Каменяр, 2006. – 335 с.

3. Гаєк Ф. А. Конституція свободи / Фрідріх А. Гаєк; [пер. з англ. Мирослави Олійник та Андрія Королишина]. – Львів: Літопис, 2002. – 556 с.

4. Гелей С. До питання про оцінку В.Липинським праці В.Кучабського «Большевизм і сучасне завдання українського Заходу» / Степан Гелей // В'ячеслав Липинський в історії, теорії та

практиці українського державотворення: матеріали Міжнар. конф., 26–27 квіт. 2007 р. / уклад. А. Г. Шваб. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 226–241.

5. Денисенко В. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії / Валерій Миколайович Денисенко. – Львів : ПАІС, 1997. – 274 с.

6. Донцов Дм. Націоналізм / Дмитро Донцов // Донцов Дмитро. Твори: у 5 т. Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці. – Львів: Кальварія, 2001. – С. 245–425.

7. Донцов Дм. Підстави нашої політики / Дмитро Донцов // Донцов Дмитро. Твори: у 5 т. Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці. – Львів: Кальварія, 2001. – С. 91–242.

8. Крістол І. Капіталізм, соціалізм, нігілізм / Ірвін Крістол // Консерватизм: Антологія / упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 1998. – С. 212–226.

9. Кучабський В. Большевизм і сучасне завдання українського Заходу. Національно-політичні замітки / Василь Кучабський. – Львів, 1925. – 125 с.

10. Кучабський В. Українська державна путь / Василь Кучабський // Дзвони. – 1934. – Ч. 1/2. – С. 61–68.

11. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею й організацію українського монархізму. Писані 1919–1926 рр. / В'ячеслав Липинський. – Відень, 1926. – 580 с.

12. Мартинець В. Замітки для майбутньої конференції українських націоналістів / Володимир Мартинець. – Прага, 1928. – 20 с.

13. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы; [пер. с англ.] / Абрахам Маслоу. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.

14. Міл Д. С. Про свободу: Есе; [пер. з англ.] / Джордж Стюарт Міл. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 463 с.

15. Потульницький В. А. Історія української політології (концепції державності в українській зарубіжній історикополітичній науці) / Володимир Арнольдович Потульницький. – К.: Либідь, 1992. – 232 с.

16. Сціборський М. Націократія / Микола Сціборський. – Париж, 1935. – 121 с.

17. Сціборський М. Сталінізм / Микола Сціборський. – 3-те вид. – (б.м.): Вид-во ім. Хвильового, 1947. – 48 с.

18. Франко І. Поза межами можливого / Іван Франко // Вивід прав України / М. Грушевський, І.Франко, М. Костомаров та ін. – Львів: МП «Слово», 1991. – С.71–77.

19. Чичерин Б. Н. Свобода в государстве / Чичерин Б. Н. // Власть и право: Из истории русской правовой мысли / сост. А. В. Поляков, И. Ю. Козлихин. – Ленинград : Лениздат, 1990. – С. 21–51.